

O stylu *Powieści wschodnich* Ignacego Krasickiego

Ważną kwestią podejmowaną w artykułach i rozprawach epoki oświecenia stają się rozważania o charakterze języka, a także o sposobach i regułach użytkowania ludzkiej mowy. Równie istotny jest sam fakt kształtowania się w Polsce połowy XVIII wieku nowożytnej świadomości językowej. Niebagatelną rolę odgrywa tutaj rozprawa Stanisława Hieronima Konarskiego *De emendandis eloquentiae vitiis* (1741), której program opiera się na racjonalistycznym rozumieniu istoty i funkcji mowy. Język pojmowany jest jako sprawne narzędzie badania rzeczywistości, wyrażania sądów i ocen, stąd wśród warunków, jakie musi on spełniać, wymienia się logiczną jasność, prostotę, zwięzłość oraz jednoznaczność. Uwagę zwraca się również na funkcję pragmatyczną języka, co związane jest z ograniczeniem elementów zdobniczych i wieloznacznych¹. Ignacy Krasicki jako redaktor i autor artykułów „Monitora” w latach 1765–1766 włącza się do dyskusji dotyczącej kwestii doskonalenia języka narodowego, zdolnego wyrażać myśli w sposób prosty i zrozumiały:

Każde pismo powinno być jasne, w pojęciu łatwe, w ułożeniu porządne, bardziej wrodzone niż sztuczne, niedbale pilne, samo dobrowolnie wypływające, a w tym naturalnym smaku i piszącemu sławę, i czytającym korzyść przyniesie².

Jest rzeczą jasną, że cały proces kształtowania wypowiedzi polegać powinien na przestrzeganiu reguł wzajemnej odpowiedzialności myśli i sposobu jej przekazywania, właściwym doborze wyrazów oraz unikaniu wieloznaczności, w tym słownych konceptów. Krytyka odnosi się tutaj do różnorodnych przejawów niestosowności językowej formy wypowiedzi wobec jej myślowej zawartości, tudzież wszelkich aspektów tzw. wzniosłości:

Chęć osobliwości przywiodła mędrków naszych do jednego jeszcze defektu. Zdaje się im, iż to jest niegodne wytwornego umysłu spospolitowanie tak pisać,

1 B. Kryda, *Język narodowy* [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 2006, s. 187–192.

2 I. Krasicki, „Monitor” 1766, nr 24 [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, oprac. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński, red. T. Mikulski, t. 3, Wrocław 1954, s. 33.

żeby wszyscy zrozumieć mogli. (...) łatwość, naturalność, zwięzłość mają za zarazę dobrego stylu i tak dalece oddalają się od źródeł przyrodzenia, iż mieliby się za zgubionych na honorze i reputacji, gdyby w ich pismach nie znać było pracowitego kunsztu i naciągnionych z przymusem ozdób³.

Książę Biskup Warmiński żąda więc logicznego, jasnego wywodu, unikania metaforyki oraz zbyt kunsztownego, złożonego słownictwa:

Jasność stylu i wdzięczna prostota najżywszym pism wszelkich są wdziękiem. Jeżeli dlatego pismo wynalezione jest, aby się namiestnictwem jego myśli nasze innym powierzały, trzeba się o to tak usilnie starać, aby to powierzenie jak najdzielniejszym sposobem stawać się mogło; im zatem większa jasność w pisaniu jest, tym bliżej piszący do celu należytego sobie przystępuje⁴.

Autor tego tekstu zaznacza, że w pisarstwie najważniejsza jest jasność stylu związana z przejrzystością wypowiedzi, która winna być czytelna i rozumiała dla odbiorców. Pogląd ten można odnieść także do *Powieści wschodnich*, w których lekkość i naturalność słowa oraz swobodny sposób kreowania fabuły stanowią jedną z głównych zalet, właściwą zresztą całej twórczości Księcia Biskupa.

Szczególnie istotne dla opisu poetyki powiastki wydaje się jej miejsce wśród innych gatunków literatury parabolicznej. Jedną z najważniejszych cech wspólnych dla *conte*, a także bajki i przypowieści, jest ich skondensowana treść, w tym zwięzła konstrukcja fabuły, pozwalająca na specyficzne ujęcie rzeczywistości przedstawionej, która nosi pewne mimetyczne cechy świata realnego, pełniącego funkcję przekazu metaforycznego, symbolu lub alegorii⁵. Alegoria powstaje więc na fundamencie znaczenia dosłownego, a jej sens ma charakter w znacznym stopniu konwencjonalny, opiera się na odpowiedniościach ustalonych przez tradycję literacką, kulturalną, religijną, ikonologiczną lub emblematyczną. Rzadziej motywowana naturalnym podobieństwem, związkami przedmiotowymi i zależnościami językowymi⁶ stanowi jedną z najbardziej uprzywilejowanych form obrazowania świata,

3 Tenże, „Monitor” 1766, nr 54 [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, dz. cyt., s. 43.

4 Tamże, s. 43.

5 W. Ostrowski, *Przypowieść* [w:] *Słownik gatunków i rodzajów literackich*, red. G. Gazda i S. Tyniecka-Makowska, Kraków 2006, s. 617. Zob. także: Z. Goliński, *Bajka* [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 2006, s. 25–27.

6 A. Okopień-Sławińska, *Alegoria* [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1976, s. 17.

zwłaszcza na gruncie literackim Dalekiego i Bliskiego Wschodu, o czym nie omieszczał wspomnieć Krasicki:

W powszechności mówiąc, styl wschodnich krajów pisarzy wzniosły i żywy, najbardziej się zasadza na alegoriach, i pod ich postacią i niby zasłoną daje odkryć czytającemu treść tego, co niby umyślnie zakryte jest⁷.

Jako przykład tego rodzaju zabiegów właśnie Książę Biskup Warmiński prezentuje zbiór dziewiętnastu opowiadań orientalnych, gdzie „pod figurą” alegorii, symbolu oraz przykładu tworzy kompilację sytuacyjnych wykładników jakiejś prawdy religijnej, moralnej i filozoficznej, czyniąc to w jakże lapidarnej formie.

Różnorodność tematyczna *Powieści wschodnich* pozwala traktować poszczególne opowiadania jako utwory samodzielne, niemniej ich warstwa formalna ujawnia cechy wspólne zarówno w sposobie konstruowania świata przedstawionego, jak i wpisywania w nie głębszych prawd uniwersalnych. W przeważającej części są to krótkie, zazwyczaj kilkustronicowe opowiadania, gdzie na początku otrzymujemy niezbyt szczegółowe informacje na temat miejsca i czasu wydarzeń. W innych powiastkach właściwa akcja utworu zostaje poprzedzona dokonaną przez narratora na wstępie charakterystyką bohatera, po czym następuje przedstawienie jakiegoś epizodu lub zdarzeń z życia postaci. Ich przebieg, mający charakter przyczynowo-skutkowy, tworzy egzemplifikację z góry założonej tezy lub przykład właściwych i niewłaściwych postaw czy zachowań. Wyjątek stanowi ostatnie opowiadanie *Bajrach*, które zdecydowanie – pod względem kompozycji – odbiega od schematycznej struktury pozostałych utworów. Fabuła tej powiastki jest zbiorem moralistycznych sentencji i maksym, jakie uzupełnia występująca na początku tekstu uwaga narratora na temat sylwetki głównego bohatera. Symetryczna konstrukcja akcji⁸ związana jest wyraźnie z pozycją, jaką w tekście zajmuje narrator. W większości powiastek orientalnych przeważa narracja trzecioosobowa, gdzie podmiot mówiący skupia się na charakterystyce postaci i przedstawia sytuację, którą sam bohater kreuje lub też w którą zostaje uwikłany. Z narracją pierwszoosobową mamy do czynienia w powiastce *Lizymach*. *Powieść z Motesquieu*, w której to osobą mówiącą jest główny bohater, a także – po części – w opowiadaniu *Bajrach*. Cenne uwagi i spostrzeżenia poczynione przez tytułowego Bajracha zostają zapre-

7 „Co tydzień” 1798, nr 12, s. 113, cyt. za: I. Turowska-Barowa, *Powieści wschodnie Ignacego Krasickiego*, „Pamiętnik Literacki” 1933, z. 2, s. 253.

8 P. Cazin, *Książę Biskup Warmiński Ignacy Krasicki. 1735–1801*, tłum. M. Mroziński, postłowie oprac. i bibliografię dopełnił Z. Goliński, Olsztyn 1983, s. 200.

zentowane tutaj za pomocą zapisków pochodzących z indyjskiego kalendarza. Według Zdzisławy Kopczyńskiej i Lucylli Pszczołowskiej „konstruowanie narracji w pierwszej osobie ma nie tylko znane walory dydaktyczne, ale w – płaszczyźnie stylistycznej – zakłada większą bezpośredniość wypowiedzi niż w wypadku opowiadania w trzeciej osobie”⁹.

Pozostający poza przedstawionymi zdarzeniami wszechwiedzący narrator – „interpretator zjawisk”¹⁰ – nie eksponuje swej obecności, co nie oznacza wcale, że go nie ma. Co więcej, wydawać by się mogło, że spora część utworów pozbawiona jest dygresji i komentarzy odautorskich – przynajmniej tych – wyrażonych wprost. Nie świadczy to jednak o całkowitej rezygnacji Krasickiego z przekazywania treści dydaktycznych. Kiedy bowiem proza narracyjna przechodzi w dialog dwóch osób bądź monolog wewnętrzny pierwszoplanowej postaci, narrator zleca obowiązki wychowawcze jednemu z bohaterów. Częściej jednak zawarty w utworze komentarz zostaje niejako utajony w samym doborze i układzie wydarzeń¹¹.

Nie mniej istotna wydaje się obserwacja językowego sposobu ukształtowania wypowiedzi, dokonana przez określenie środków ekspresji językowej, po opis zabiegów stylistyczno-językowych, dających możliwość wyodrębnienia indywidualnego stylu pisarza.

Niezwykle ważne w tej kwestii okazują się odwołania do osiemnastowiecznej teorii powiastki, uwzględniającej wypowiedzi francuskich literatów. Berardier de Bataut zakłada, iż *conte* „cehuje miła prostota, choć napisanie jej wymaga nie lada sztuki”¹². Calvel z kolei określa styl powiastki jako: prosty i elegancki, naturalny i łatwy, lekki, ciekawy, równy, jasny, delikatny, a także prawdziwy; „simple et élégant, naturel et facile, léger, delié, intéressant, égal, clair, délicat, vrai, etc.”¹³. Podobnie rzecz ujmuje Nicole Gueunier, który dodatkowo zwraca uwagę na swoistego rodzaju „finezyjny” i „pikantny” charakter tworzenia językowej warstwy utworu¹⁴.

9 Z. Kopczyńska, L. Pszczołowska, *Rozwój języka narodowego a rozwój form literackich w okresie oświecenia* [w:] *Problemy literatury polskiej okresu oświecenia*, red. Z. Goliński, Wrocław 1973, s. 227.

10 I. Kitowiczowa, Z. Sinko, *Powiastka* [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, dz. cyt., s. 451.

11 Tamże, s. 451.

12 F.J. Berardier de Bataut, *Essai sur le récit ou Entretiens sur la manière de raconter*, Paris 1776, s. 697–698, cyt. za: Z. Sinko, *Powiastka w oświeceniu stanisławowskim*, Wrocław 1982, s. 19.

13 Calvel, *Encyclopédie littéraire ou Nouveau dictionnaire raisonné et universel d'éloquence et de poésie*, par M. C. ***, Paris 1772, t. 2, s. 697, cyt. za: Z. Sinko, *Powiastka w oświeceniu stanisławowskim*, dz. cyt., s. 19.

14 N. Gueunier, *Pour une définition du conte* [w:] *Roman et Lumières au XVIIIe siècle*,

W kontekście wyróżnionych właściwości stylu *conte*, za najważniejsze dla *Powieści wschodnich* uznaje się ich zwięzłą, komunikatywną formę przekazu oraz lekkość, wdzięk i naturalność słowa. Tkanka językowa powiastek Krasickiego zbudowana jest bowiem z prostych, klarownych struktur składowych, co pozwala zachować spójność tekstu i skrótowość wypowiedzi. Jeśli chodzi więc o partie opisowe opowiadań orientalnych, których jest tu niewiele, wyróżnia je maksymalna kondensacja treści.

Zwięzła charakterystyka osób biorących udział w akcji – ważna przecież dla stylu epigramatycznego – sprawia, iż nie dochodzi do rozbudowania warstwy wyglądów bohaterów. Konstrukcja taka obliuguje twórcę do wyszukiwania precyzyjnych sformułowań i celnego doboru słów w sposobie przedstawienia postaci. Książę Biskup Warmiński opisuje zachowania i sylwetki swoich bohaterów za pomocą wartościujących określeń, tj. rzeczowników: „kłamca”, „pochlebnik”, „zdrajca”; przymiotników o wartości pozytywnej: „roztropny”, „biegły”, „sprawiedliwy”, „mędrszy”, „cnotliwy”, „dobroczynny”, „żarliwy” oraz przymiotników nacechowanych pejoratywnie: „niepomamowany”, „bezwzględny”, „okrutny”, „fałszywy”, „nieuczynny”¹⁵. Co prawda w cyklu dziewiętnastu *Powieści wschodnich* występuje jedna dłuższa charakterystyka postaci, jednak nie służy ona szczegółowej analizie niedoskonałości wyglądu bohatera:

Był w mieście Damaszku człowiek, który przy moście prosił przechodzących o jałmużnę, a zwał się Kadur. Każdy z przechodzących dawał mu ją ochotnie, był albowiem, można rzec, zbiorem nieszczęścia. Mały i ślepy na jedno oko, garb miał na plecach, a na jedną nogę tak chromał, iż z ciężkością wielką przychodziło mu z miejsca jednego pójść na inne. W chorobie ciężkiej wszystkie mu były zęby wypadły, a tak się jękał, iż go ledwo zrozumieć było można¹⁶.

Opis ułomności ciała Kadura stanowi w tym wypadku przyczynek do ilustracji prawdy moralnej, która mówi, że to, co wydaje się ludziom nieszczęściem i złym zrzędzeniem okrutnego fatum, w ostateczności okazuje się niedocenionym dobrem, bowiem Bóg nie pozostawia bez pomocy niko-

Paris 1970, s. 434, cyt. za: Z. Sinko, *Powiastka w oświeceniu stanisławowskim*, dz. cyt., s. 19–20.

15 Podobne uwagi czyni Piotr Chmielowski, dokonując analizy *Bajek* Ignacego Krasickiego: „(...) jednym przymiotnikiem lub czasownikiem umiał tak dobrze skreślić usposobienie czy sytuację, że w tej krótkiej formie nie miał i nie ma sobie równego w dziedzinie apologu”, P. Chmielowski, *Historia literatury polskiej*, Warszawa 1899, t. 2, s. 196.

16 I. Krasicki, *Kadur* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, red. Z. Goliński, t. 2, Warszawa 1989, s. 492.

go, a zwłaszcza biednych, pokrzywdzonych, słabych i wątłych, będących igraszką w rękach losu.

Nieodzownym składnikiem powiastek, których fabuła staje się relacją z podróży, okazuje się opis egzotycznych krain, wprowadzający czytelnika w świat Orientu:

W tych krainach, gdzie Taurus wznosi wierzchołek swój nad obłoki, gromów przywódcę, i patrzącym przechodniom stawia zadziwiające widowisko skał wzniosłych, z których wierzchołków spadają spienione i szumem straszne potoki, wspaniale zdziczałego przyrodzenia widowiska, tam, ludzkiego towarzystwa nieprzyjaciel, obrał sobie siedlisko Azem¹⁷.

Księżę Biskup Warmiński, posługując się językiem obrazowym, pełnym kolorystyki i wyobraźni, sprawia, że rzeczywistość przedstawiona jego utworów jest nie tyle opisywana, co odmalowywana słowami, głównie za pomocą personifikacji i epitetów.

Powiastki orientalne Krasickiego nie są jednorodne stylistycznie, gdyż – jak twierdzi Zofia Sinko – „język i styl narracji, a przede wszystkim dialogów, są zawsze dopasowane do przedmiotu opowiadania”¹⁸. Istota podjętego tematu, mniej lub bardziej eksponująca treści dydaktyczne, decyduje o tym, czy tekst utrzymany jest w stylu podniosłym i poważnym, czy język utworu stanowi imitację mowy potocznej, tak jak w wypadku rozmowy, jaką prowadzą ze sobą dwaj kupcy:

- Może go jastrząb porwał – rzekł kupiec – właśnie albowiem wczoraj w wieczór widziałem, jak leciał ponad mój dom trzymając w szponach dziecko.
- Wcale niewczesne twoje żarty – rzekł ojciec stroskany – jakby albowiem ptak mały mógł unieść tak wielki ciężar?
- W mieście, panie sąsiedzie – odpowiedział kupiec – gdzie jeden szczur może zjeść sto funtów żelaza, czemuż by nie mógł się znaleźć jastrząb taki, który by uniósł dziecko na powietrzu.
- Jam zmyślił – rzekł sąsiad – odbierz żelazo.
- I ja prawdy nie powiedziałem – rzekł kupiec – a twoje dziecko jest u mnie¹⁹.

Powyższy dialog, zbudowany z prostych pytań i odpowiedzi, pozwala zwrócić uwagę na te właściwości stylu, które znajdują wyraz w przejrzystej

17 Tenże, *Azem. Rzecz przełożona z angielskiego pisma Goldsmitha* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 509–510.

18 Z. Sinko, *Powiastka w oświeceniu stanisławowskim*, dz. cyt., s. 282.

19 I. Krasicki, *Depozyt* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 525.

budowie składniowej tekstu, dosłowności wyrażen, w tym rezygnacji z omówień, stanowiących gwarancję naturalności wypowiedzi. W nieco inny sposób rozmawiają ze sobą wyżsi rangą społeczną bohaterowie – wielkorządcy, sułtanowie, filozofowie, a także poważni starcy i wysłannicy niebios. Ton powagi, dostosowany do poruszanej w utworze problematyki, charakteryzuje odpowiedź Abbasa, najwyższego monarchy Persów:

Tak jako i ty, czymże ja jestem, jeżeli nie lichym robakiem, który się po ziemi czołga? Życie moje moment trwa, a wieczność tuż przede mną, w której zawarciu lata i wieki niczym, i ledwo mi tylko czasu zostaje, iżbym się do niej przygotował²⁰.

Jak łatwo dostrzec, narrację tę cechuje zwięzłość i sentencjonalność stylu, obfitującego w metafory, porównania i pytania retoryczne. Na uwagę zasługują również te fragmenty opowiadań, w których Książę Biskup Warmiński, wykorzystując funkcję mowy pozornie zależnej, przytacza monologi wewnętrzne bohaterów. Za przykład niech posłuży wywód Azema:

– (...) Wichry mogą być zdatne, ale zły człowiek i niewdzięcznik plamą jest stałej piękności. Po cóżem w tym rodzaju wziął istotność, który zdaje się być jakowś odezwą uwłaczającą i dzielności, i dobroci tego, co go zdziałał? Gdyby te istotności, co on zdziałał, były wszelkie jednostajne w uczuciu i w użyciu, i w myśleniu, wszystko by poszło jak trzeba. Po cóż są źli? Po cóż doskonałego sprawcy nie jest rzecz doskonała? Alla! Istności! Ty patrzysz, a ja mam być w ciemnościach, w wątpliwości i w rozpacz²¹.

Ważne miejsce zajmują tutaj charakterystyczne dla stylu oratorskiego – apostrofy i pytania retoryczne; dzięki nim sygnalizujący swoją obecność w tekście narrator nawiązuje kontakt między tym, który opowiada, a słuchaczami opowieści²².

Większość powiastek wschodnich utrzymana jest w tonacji poważnej, czemu sprzyja styl opowiadań obfitujący w maksyimy moralistyczne. Zdarzają się przecież i utwory komiczne, jak np. *Hamid*, *Dziekan w Badajoz*, *Seged* czy *Bajrach*, gdzie Krasicki z charakterystyczną dla Woltera ironią i dystansem odnosi się zarówno do bohaterów, jak i zdarzeń. Humorystyczne ujęcie postaci dziekana przybywającego do czarnoksiężnika wynika z nie-

20 Tenże, *Mirza. Powieść indyjska* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 531.

21 Tenże, *Azem*, dz. cyt., s. 511.

22 Zob. uwagi na ten temat w: Z. Sinko, *Powiatka w oświeceniu stanisławowskim*, dz. cyt., s. 200.

przychylnego stosunku autora do tego bohatera. Krasicki wyśmiewa próżność i pozorną uczoność księdza, wymienia zatem szereg imion, za pomocą których ten się przedstawia: „Mości Panie Don Torybio, ja jestem Don Fernandez Diegoz Katalaia Folderon y Menezes y Parataios, dziekan katedralny w Badajoz”²³. Dowcipna wydaje się również krótka charakterystyka sługi Bajracha, Dahara, w której pomocne okazało się użycie eufemizmów:

Miał wysokość pięć stóp i cali półósma; jego sługa Dahar, choć był z czwartego pokolenia, a więc pośledniejszy od niego trzema stopniami, miał stóp sześć i dwa cale, a lepiej i smaczniej zjadał niż on i, co większa, na niestrawność nie narzekał²⁴.

Ironiczny stosunek podmiotu mówiącego wobec przedstawianych wydarzeń świadczyć może o dużym dystansie Krasickiego do zastanej rzeczywistości. Doskonałym tego przykładem jest poczyniony przez narratora opis pasterskiego życia Hamida, który mniemał, iż przebywanie na łonie natury, wśród ludzi prostych i cnotliwych zapewni mu szczęście i spokój:

Serwatka, którą pił, zdawała mu się nektarem, a gdy owce pędził w rozległe doliny pomiędzy góry i skały, każdy strumyk coś wdzięcznego mruczał, każdy liść od wiatru powiany szelestem swoim mówił do serca. Jagnięta oznaczały powinność, owce czułość, baranki radość uprzejmą, zgoła Hamid był szczęśliwym i wielbił Saadego²⁵.

W tym fragmencie nie sposób nie zauważyć kilku istotnych rysów konwencji stylu sielankowego, do jakich należą: realia pasterskie, wiejskie tło przyrody oraz określenia waloryzujące dodatnio²⁶. Nie o styl tu jednak chodzi. Ważny jest sam stosunek autora do wykreowanych zdarzeń, a raczej jego dezaprobaty wzniosłych ideałów młodego bohatera. Równie ciekawa okazuje się satyryczna scenka, w jakiej Krasicki krytycznym okiem spogląda na nieudane zabiegi króla, który za wszelką cenę chciał rozbawić kapryśne towarzystwo:

Wyznaczona była piątego przechadzka na jeziorze, a po niej wspaniały fajerwerk. Wsiedli więc po obiedzie w łodzie wspaniałe i kształtne, ale zdało się

23 I. Krasicki, *Dziekan w Badajoz* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 480.

24 Tenże, *Bajrach* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 537.

25 Tenże, *Hamid* [w:] tegoż, *Dzieła wybrane*, dz. cyt., s. 473.

26 Por. T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław 1984, s. 133–134.

Segedowi, że nie dość były obszerne. Niektóre z dam, mniej przyzwyczajone do żeglugi, ckliwość uczuły; jednej się zdało, iż postrzegła krokodyla, i zaczęła mdleć. (...) W balecie przestraszyły błyskawice młodszą królową. Kazał król, żeby była pogoda; musiał więc Pluton z Prozerpiną i Furiami skakać na Polach Elizejskich, a gdy rozśmieszyło patrzących, rozgniewało Segeda – i tak się skończył dzień dziewiąty²⁷.

Warto w tym miejscu podkreślić, że dokonywana przez Księcia Biskupa Warmińskiego wnikliwa analiza ludzkich ułomności bliska jest ujęciu charakterów w stylu horacjańskiej satyry – wyrozumiałej wobec krytykowanych wad, operującej „elementami lirycznego humoru oraz refleksji utrzymanej w duchu postawy stoickiej”²⁸.

Umiejętność formułowania lapidarnych maksym i sentencji, stanowiących osnowę każdej powiastki, Krasicki przejął zapewne od wschodnich pisarzy. Jak sam zaznaczył, mądrość ludzi Orientu „zasadza się na zwięzłość ułożonych maksymach; te na kształt wyroków im są krótsze w wyrazie, tem większą okazują dzielność i wdrażają się w pamięć”²⁹. W cyklu dziesiętnastu *Powieści wschodnich* narracja i opis przeplatane są sentencjonalnymi wypowiedziami bohaterów lub dydaktycznymi uwagami trzecioosobowego narratora. W większej części jednak wzorowane na orientalnych przysłowia nauki Krasickiego, podawane zwykle na końcu utworu, charakteryzują się zwięzłością i klarownością, np. „nie można zabawom rozkazywać, żeby przyszły, a gdy przyjsz zechcą, trzeba umieć ich użyć”³⁰, lub stanowią skrót myślowy: „los – słowo czcze; co Bóg przeznaczył, to jest dla ludzi wyrokiem”³¹. Innym razem stają się wykładnikiem alegorii: „Dobroczyńcą jest Bóg, sługą – człowiek, okręt – żywot macierzyński, przestrzegacz – rozum, rok panowania – życie, wyspa dzika – przyszłość, wcześniej wyprawiona i żywność, i sługi – dobre uczynki”³², bądź występują w formie ironicznej, żartobliwej puenty, jak w wypadku losów niewdzięcznego jubilera, którego pożarł lew: „Daj to, Boże, podobnym jemu”³³. Na zakończenie wypada zaznaczyć, że na sentencjonalność stylu powiastek Księcia Biskupa składają się różne cechy tekstu, np. modalne określenia: „nauka”, „trzeba”, „nie można”, „należy”, kolejno

27 I. Krasicki, *Seged* [w:] tegoż, *Dziela wybrane*, dz. cyt., s. 501–503.

28 M. Grzędzielska, T. Kostkiewiczowa, *Satyra* [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, dz. cyt., s. 554.

29 I. Krasicki, *Dziela*, t. 3, Warszawa 1803, s. 79, cyt. za: I. Turowska-Barowa, *Powieści wschodnie Ignacego Krasickiego*, dz. cyt., s. 260.

30 Tenże, *Seged*, dz. cyt., s. 504.

31 Tenże, *Kadur*, dz. cyt., s. 498.

32 Tenże, *Powieść arabska* [w:] tegoż, *Dziela wybrane*, dz. cyt., s. 520.

33 Tenże, *Rustan* [w:] tegoż, *Dziela wybrane*, dz. cyt., s. 524.

wskazniki metajęzykowe: „jedni mówią”, „powiedział mi”, wreszcie słowa – klucze ówczesnej ideologii: „doświadczenie”, „nauka”, „wdzięczność”, „skromność”, „wychowanie”, „edukacja”, „los”, „cnota”, „pocziwość”, „mądrość”, „dobroczynność” i „użyteczność”.

Styl *Powieści wschodnich* Ignacego Krasickiego określa się jako prosty, jasny, przejrzysty i lapidarny, zaś z drugiej strony – barwny, kwiecisty, podniosły, obfitujący w retoryczne środki wyrazu. Schematyczna struktura budowy powiastek wschodnich odnosi się do równie lapidarnego ukształtowania wypowiedzi, zbudowanej z prostych, nieskomplikowanych struktur składniowych, w tym dialogów. Książę Biskup Warmiński nie używa w swych tekstach słów wychodzących poza ogólną znajomość zasobu leksykalnego ówczesnego czytelnika, dzięki czemu sposób literackiego przedstawienia pozostaje naturalny i swobodny. Znamienne dla stylu tych opowiadań okazuje się także zastosowanie przez autora środków ekspresji językowej (figur stylistycznych), które wzmacniają obrazowość języka i perswazyjność wypowiedzi.

Czynnikiem określającym swoistość poczynań literackich Ignacego Krasickiego w zakresie językowej konstrukcji powiastek staje się również dominacja funkcji dydaktycznej. Najważniejszą zatem kategorią opisu stylu opowiadań orientalnych Księcia Biskupa Warmińskiego wydają się cechy intelektualnej przenikliwości oraz zwięzłości i precyzji stylistycznej. Juliusz Kleiner, zwracając uwagę na językowe właściwości tekstów poetyckich autora *Bajek i przypowieści*, pisze:

Tam gdzie (...) artyzm dosięga wyżyn, uznać się musi, że doskonalej i prościej, i zwięźlej, i dobitniej nie można myśli wyrazić. Ma się rozkosz tę, jaką daje najprostsze rozwiązanie matematyczne problemu. Krasicki wkłada w słowa napięcie intelektu i darzy intelektualnym zadowoleniem estetycznym³⁴.

Nie sposób odmówić słuszności tym konstatacjom, co więcej, ów kanon formuł określających sztukę językową poety z całą odpowiedzialnością można odnieść także do stylu *Powieści wschodnich*.

Streszczenie

Potrzeba określenia kanonu zawsze aktualnych prawideł stylu wypowiedzi pisanej znajduje wyraz we wszystkich niemal oświeceniowych tekstach podejmujących teoretyczne refleksje nad językiem.

34 J. Kleiner, *Ignacy Krasicki [w:] tegoż, O Krasickim i o Fredrze. Dziesięć rozpraw*, Wrocław 1956, s. 17.

Punkt wyjścia stanowią tutaj propozycje stylistyczne Ignacego Krasickiego zgłaszane na łamach „Monitora”. Omawiając podstawowe zagadnienie – języka jako odbicia myśli, Książę Biskup Warmiński nie waha się pisać o uniwersalnych właściwościach stylu określanego jako jasny, zwięzły i prosty. Wnikliwe spojrzenie na powyższe prawidła pozwala autorce dokonać analizy językowego sposobu ukształtowania Powieści wschodnich. Na uwagę zasługują takie właściwości stylu, dzięki którym możliwy jest przejrzysty i swobodny sposób literackiego przedstawienia, jak również i te wzmacniające obrazowość języka, a także środki odpowiedzialne za funkcję perswazji. Obok charakterystyki istotnych zabiegów stylistyczno-językowych pojawia się refleksja na temat łagodnej ironii i przekornego dowcipu, jakimi posługuje się autor opowiadań orientalnych.

Summary

The need to determine the canon of always relevant rules of style of a written statement is revealed in almost all Enlightenment texts undertaking theoretic reflections on language. The point of departure are the stylistic suggestions of Ignacy Krasicki, as made in the “Monitor” newspaper. Discussing the essential issue, of language as a reflection of thought, the Prince Bishop of Warmia does not hesitate to discuss the universal properties of a style characterized as clear, concise and simple. A discerning look at the rules mentioned above allows the author to make an analysis of the manner of linguistic formation of the Powieści wschodnie. Of special interest are those properties of style which enable a clear and natural manner of literary representation, as well as those that intensify the imagery of language, and the devices responsible for the persuasive function. Beside a characterization of important stylistic and linguistic devices, there is also a reflection on gentle irony and perverse wit used by the author of the oriental stories..